הָאוֹכֵל נְבֵלָה בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים בשוגג, פָּטוּר מקרבן חטאת של אכילת יום הכיפורים, משום שתחילה חל איסור נבילה על חתיכה זו, ואחר כך, כשנכנס יום הכיפורים, אין איסור יום הכיפורים חל על איסור נבילה. אבל לדעת חכמים החולקים על רבי שמעון, איסור כולל חל על איסור שקדם לו, כלומר, אם האיסור השני כולל חתיכות נוספות שלא נאסרו באיסור הראשון, מתוך שהאיסור חל על החתיכות הנוספות, הרי הוא חל גם על אותה חתיכה שכבר נאסרה באיסור הראשון, ולפיכך האוכל נבילה ביום הכיפורים חייב, שכן מתוך שיום הכיפורים אוסר באכילה את כל המאכלים שבעולם, הרי הוא אוסר אף את הנבילה. ולשיטתם הוא הדין לחמץ של טבל, שמתוך שאיסור חמץ אוסר כל חמץ שבעולם, הרי זה אוסר גם את החמץ של טבל, וכיון שיש בו איסור חמץ אדם יוצא בו ידי חובתו בפסח.

הגמרא מביאה ביאור אחר בדברי הברייתא: רַבִּינָא אָמַר, אֲפִילּוּ תֵּימָא – יכול אתה לומר שהברייתא שנויה אפילו בשיטת רַבָּנָן, הסוברים שאיסור חמץ חל על טבל, וכוונת הברייתא לומר שאין יוצאים ידי מצה אלא בְּמֵי שֶׁאִם נתחמץ יהיה אֵיפוּרוֹ מְשׁוּם 'כַּל תֹּאכַל חָמֵץ' בִּלְבָד, יָצָא טבל וְזֶה שֶׁאִם נתחמץ אֵין אֵיפוּרוֹ מְשׁוּם כַּל תֹּאכַל חָמֵץ בִּלְבָד, אֶלָּא אַף מְשׁוּם כַּל תֹּאכַל מֻתָּר.

דוחה הגמרא תירוץ זה: מִידֵי [–וכי] 'בל תאכל חמץ בִּלְבָד' כְּתִיב בתורה, כדי שתלמד שיוצאים דווקא במצה שיש בחימוצה רק איסור חמץ, והרי משמעות הפסוק היא שיוצאים בכל מצה שיכולה לבוא לידי איסור חמץ, ואף אם יש בה איסורים נוספים. מסיקה הגמרא: אֶלָּא מְהַוְּרָתָא [–דבר ברור הוא] שיש ליישב את הברייתא כְּתִירוּצוֹ דְּרַב שֵׁשֶׁת, שהברייתא סוברת כרבי שמעון, שאין איסור חל על איסור, וממילא לא חל איסור חמץ על איסור טבל, ולכך גם אין יוצאים בו ידי חובת מצה.

שנינו במשנתנו שאין יוצאים במצה של מעשר שני מחוץ לירושלים, משום שהיא אסורה באכילה. הברייתא שלפנינו דנה האם יוצאים במצת מעשר שני בתוך ירושלים: תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, יָכוֹל הייתי לומר שיֵּצֵא אָדָם יְדֵי חוֹבָתוֹ בְּמצה של מַעֲשֵׂר שֵׁנִי, כשאוכלה בִּירוּשָׁלַיִם, תַּלְמוּד לוֹמַר – לכך נאמר בפסוק (דברים טז ג) 'שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מַצּוֹת לֶחֶם עֹנִי', ויש לדרוש זאת כאילו נכתב 'לחם אוני' באל"ף, מלשון אנינות וצער, ללמד שֶׁרַק מַה שֶּׁנֶּאֱכָל – מין מצה שמותר לאוכלו בַּאֲנִינוּת, ניתן לקיים בו מִצְוַת אכילת מצה, יָצָא מכלל מצות אלו זֶה – מצת מעשר שני, שֶׁאֵינוֹ נֶאֱכָל [–שאסור לאכלו] בַּאֲנִינוּת אֶלָּא רק בְּשִׂמְחָה, ולכן אין יוצאים בו ידי חובת מצה, דִּבְרֵי רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי.

רַבִּי עֲקִיבָא חולק וְאוֹמֵר, כיון שנאמר בתורה 'מַצּוֹת' 'מַצּוֹת' פעמים רבות, רִיבָּה הכתוב בכך שאף מצה של מעשר שני שאינה נאכלת באנינות, יוצא בה ידי חובתו. מבאר רבי עקיבא את דבריו: אִם כֵּן, שאין הפסוק בא למעט מצת מעשר שני, מַה תַּלְמוּד לוֹמַר – מה באה התורה ללמדנו בכך שכתבה לשון 'לֶחֶם עוֹנִי'. התורה לימדה בכך שאין יוצאים ידי חובה רק בעיסה שנילושה במים, שזוהי דרך עניות, פָּרַט [–למעט] לְעִיסָּה שֶׁנִּילּוֹשָׁה בְּיַיִן וְשֶׁמֶן וּדְבַשׁ, שזוהי דרך עשירות ואין זו 'לחם עוני', ואין יוצאים בה ידי יוסי הגלילי. עתה מבררת הגמרא מהו טעם מחלוקתם של רבי יוסי הגלילי ורבי עקיבא. שואלת הגמרא: מַאי טַעְמָא – מהו טעמו דְּרַבִּי עֲקִיבָא, שאינו ממעט מ'לחם עוני' לחם שנאכל באנינות, כפי שדרש רבי יוסי הגלילי.

משיבה הגמרא: סובר רבי עקיבא, מִי [–וכי] כְּתִיב 'לֶחֶם עוֹנִי', בוא"ו, בכדי שנדרשנו במשמעות 'אוני' [–אנינות], הלא 'לחם עֳנִי' כְּתִיב בלא וא"ו, וניתן לדרוש זאת כאילו נאמר 'לחם עָנִי', והיינו לחם של עניים, למעט מצה עשירה.

ממשיכה הגמרא ומפרשת את טעמו של רבי יוסי הגלילי: וְאילו רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי סבר, שאף שכותבים 'עֳנִי', ללא וא"ו, אך מכל מקום מִי קָרִינַן – וכי קוראים זאת 'עָנִי', הלא 'עוֹנִי' קָרִינַן, כלומר, שלפי מסורת קריאתו קורים זאת 'עוני' ולא 'עני', ולכן יש לדרוש זאת כאילו נאמר 'אוני', ובמשמעות של אנינות.

הגמרא חוזרת לפרש את דברי רבי עקיבא: וְרַבִּי עֲקִיבָא סובר, הַאי דְּקָרֵינַן בֵּיהּ 'עוֹנִי' – מה שקוראים זאת 'עוֹנִי' ולא 'עָנִי', אין זה כדי לדורשו במשמעות אנינות, אלא משמעותו היא בְּדִשְׁמוּאֵל, דְּאָמַר שְׁמוּאֵל, קראה התורה למצה 'לֶחֶם עוֹנִי', לפי שהוא לֶחֶם שֶׁעוֹנִין [–אומרים] עָלָיו בליל פסח דִּבְרֵי הַרְבֵּה, שגומרים עליו את ההלל ואומרים עליו את ההגדה.

הגמרא דנה בדברי רבי עקיבא שאין יוצאים במצה עשירה. תמהה הגמרא: וְכִי סָבַר רַבִּי עֲקִיבָא שֶׁעִיסָּה שֶׁנִּילּוֹשָׁה בְּיַיִן וְשֶׁמֶן וּדְבַשׁ לֹא יוצאים בה ידי חובה, וְהָתַנְיָא – והרי שנינו בברייתא אחרת, אֵין לָשִׁין עִיסָּה בַּפֶּסַח בְּיַיִן וְשֶׁמֶן וּדְבַשׁ, משום שהיא ממהרת להחמיץ יותר מעיסה שנילושה במים. וְאִם עבר ולָשׁ אותה במשקים אלו, נחלקו בזה תנאים מה דינו בדיעבד, רַבָּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר, תַּשְׂרֵף מַיָּד, משום שאי אפשר לשומרה מחימוץ. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים, בדיעבד יֹאכַל אותה, לפי שאפשר לשומרה מחימוץ.

הברייתא מביאה שיטה נוספת: וְאָמַר רַבִּי עֲקִיבָא, שָׁמַעְתִּי [–שביתתי] ברגל של פסח אחד הָיִיתִי א�צֶל רַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, וְלָשְׁתִּי לָהֶם עִיסָּה בְּיַיִן וְשֶׁמֶן וּדְבַשׁ, וְלֹא אָמְרוּ לִי דָּבָר, והרי זו ראיה שהם חולקים על תנא קמא וסוברים שמי פירות אינם ממהרים להחמיץ יותר ממים, ועל כן מותר ללוש בהם גם לכתחילה.

ממשיכה הברייתא: וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵין לָשִׁין בפסח עיסה ביין ושמן ודבש, מכל מקום מְקַמְּטִין בּוֹ – טחים בו את פני העיסה לאחר עריכתה. מפרשת הגמרא את דברי הברייתא: הברייתא אֲתָאן [–באה] לְפרש את שיטת תַּנָּא קַמָּא שאסר ללוש ביין ושמן ודבש, ובאה הברייתא להשמיענו שאף שסבר תנא קמא שאין לשין במי פירות מודה הוא שמקטפין בהם, משום שבשיעור מועט כזה אינם מחמיצים את העיסה.

הברייתא מביאה שיטה נוספת בזה: וַחֲכָמִים אוֹמְרִים, אֶת שֶׁלָּשִׁין בּוֹ – רק משקה שמותר ללוש בו את העיסה, והיינו מים, מְקַמְּטִין בּוֹ, וְאֶת שֶׁאֵין לָשִׁין בּוֹ – אבל משקה שאסור ללוש בו, כגון יין שמן ודבש, אף אֵין מְקַמְּטִין בּוֹ, שאף בשיעור מועט זה מחמיצים הם את העיסה. מסיימת הברייתא: וְשָׁוִין – והכל מודים שֶׁאֵין לָשִׁין בפסח אֶת הָעִיסָּה בְּפוֹשְׁרִין – במים חמים במקצת, משום שהם ממהרים להחמיץ.

ועל כל פנים נמצא שיש סתירה בין הברייתות, שבברייתא זו מבואר שלדברי רבי עקיבא מותר ללוש את המצה ביין ושמן ודבש אף לכתחילה, ואילו בברייתא הקודמת דרש רבי עקיבא מ'לחם עוני' שיש למעט עיסה שנילושה ביין ושמן ודבש.

הגמרא מחלקת בין מצת מצוה למצה סתם. מתרצת הגמרא: לֹא קַשְׁיָא – אין זו קושיא, ואין סתירה בין הברייתות, הָא – ברייתא זו, הראשונה, שבה דרש רבי עקיבא מ'לחם עוני' למעט מצה שנילושה ביין שמן ודבש, היינו רק בְּלֵיל יוֹם טוֹב רִאשׁוֹן של פסח, שיש בו מצות עשה של אכילת כזית מצה, ואין יוצאים ידי חובת מצוה זו אלא בלחם עוני בלבד, ולא במצה עשירה. וְהָא – ברייתא זו, השניה, בה מסופר שרבי עקיבא לש את העיסה ביין ושמן ודבש, היה בְּיוֹם טוֹב שֵׁנִי של פסח, שאכילת מצה בו אינה חובה אלא רשות.

הגמרא מביאה הוכחה לחילוק זה: כְּדְאָמַר לְהוּ – וכמו שאמר להם רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ לִבְנֵיהּ [–לבניו], יוֹמָא קַמָּא לֹא תָּלוּשׁוּ לִי בַּחֲלָבָא – ביום טוב ראשון של פסח, שצריך לאכול מצת מצוה, אל תלושו לי את המצה בחלב, שכן מצה עשירה היא, ואין יוצאים בה ידי חובת מצה, אבל מְכָּאן וְאֵילַךְ, בשאר ימי הפסח, לוּשׁוּ לִי את העיסה בַּחֲלָבָא [–בחלב], משום שאין בהם חיוב אכילת מצה, וכדברי רבי עקיבא שמי פירות אינם ממהרים להחמיץ ומותר ללוש בהם אף לכתחילה.

הגמרא תמהה עתה על הנהגה זו של רבי יהושע, ללוש את המצה בחלב. מקשה הגמרא: כיצד הורה רבי יהושע לבניו ללוש את מצותיו בחלב, וְהָתַנְיָא – והרי שנינו בברייתא, אֵין לָשִׁין אֶת הָעִיסָּה בֶּחָלָב, אף בשאר ימות השנה, וְאִם לָשׁ אותה בחלב, כָּל הַפַּת שנאפתה ממנה אֲסוּרָה באכילה, מִפְּנֵי הֶרְגֵּל עֲבֵירָה – מחשש שמא ישכחו שנילוש בחלב ויבואו לאוכלה עם בשר, ועל כן אסרוה חכמים באכילה לגמרי.

המשך בעמוד קלו

מתרצת הגמרא: **אֶלָּא** יש לשנות את הגירסא במעשה זה, **וְהָכִי** **קָאָמַר** – וכך אמר רבי יהושע לבניו, **יוֹתֵר** **קָמָא** **לֹא** **תָּלוּשׁוּ** **לִי** את המצות **בְּדוּבְשָׁא** [–בדבש], אבל **מִבָּאן** **וְאֵילַךְ**, **לוּשׁוּ** **לִי** **בְּדוּבְשָׁא**. תירוץ נוסף: **וְאִיבָּעֵית** **אֵימָא** – ואם תרצה תאמר תירוץ אחר, **לָעוֹלָם** – באמת אמר להם ללוש לו **בַּחֲלָבָא** [–בחלב], והיינו **כְּרַאמַר** **רַבִּינָא**, **בְּעֵין** **תּוֹרָא** – שיעור קטן של עיסה, כמו עין של שור, **שָׁרֵי** – מותר ללוש בחלב, כיון שאוכלו מיד בבת אחת ואין דרך להשהות אותו, ואין לחשוש שמא ישכח שנילוש בחלב ויבוא לאוכלו עם בשר. **וְהָכָא** **נַמִּי** – אף כאן, בהנהגתו של רבי יהושע ללוש את המצה בחלב, מדובר בעיסה מועטת, **בְּעֵין** **תּוֹרָא**.

הגמרא חוזרת לפרש את דברי הברייתא שהובאה לעיל. שנינו בברייתא: **וְשָׁוִין** – הכל מודים בדין זה, **שֶׁאֵין** **לָשִׁין** **אֶת** **הָעִיסָּה** של המצה **בְּפוֹשְׁרִין**, לפי שמים פושרים ממהרים את ההחמצה של העיסה. מקשה הגמרא: **מַאי** **שְׁנָא** – במה שונה מצה של פסח **מִמְּנָחוֹת**, שאף הן אסורות בחימוץ, ומכל מקום התירו ללושן בפושרים, **דִּתְנַן** – שכך שנינו במשנה (מנחות נה.), **כָּל** **הַמְּנָחוֹת** **נְילוּשׁוֹת** **בְּפוֹשְׁרִין**, (**וּמִשְׁתַּמְּרִין**) – ובלבד שישמרו אותן **שֶׁלֹּא** **יֶחְמְצוּ**. ומדוע במצה של פסח לא התירו זאת.

מתרצת הגמרא: **אִם** **אָמְרוּ** דין זה, שמותר ללוש בפושרים, **בְּזָרִיזִין** – במנחות שנילושות על ידי כהנים שזריזים הם, ואף אם ילושו בפושרים ידעו להזהר שלא תחמיץ העיסה, **וכי** **יֹאמְרוּ** **כן** **בְּשֶׁאֵין** **זְרִיזִין** – מצת הפסח שנאפית גם על ידי סתם בני אדם שאינם זריזים כל כך, ויש לחשוש שלא ידעו להזהר בה מחימוץ אם ילושו בפושרים.

חוזרת הגמרא ומקשה: **אִי** **הָכִי** – אם כך, שאנו סומכים על זריזותם של הכהנים שלא יניחו לעיסה להחמיץ, **מִילְתָא** **נַמִּי** **לָתֵּיתֵי** – יש להתיר לכהנים גם ללתות [–לשרות במים] את החטים של המנחות קודם טחינתן, ולא נחשוש שמא מתוך כך יבואו החטים לידי חימוץ, שהרי הכהנים זריזים הם, **אִלְּמָה** [–ומדוע] **אָמַר** **רַבִּי** **זֵירָא**, **אָמַר** **רַבָּה** **בַּר** **יִרְמְיָה**, **אָמַר** **שְׁמוּאֵל**, **חִיטִּין** **שֶׁל** **מְנָחוֹת** **אֵין** **לוֹתְתִין** **אוֹתָהּ**, שמא יחמיצו.

מתרצת הגמרא: **לִישָּׁה**, **בְּזָרִיזִין** **אֵיתָא** – הלישה נעשית על ידי הכהנים, שהם זריזים, ואנו סומכים על זריזותם שיזהרו שלא תחמיץ העיסה, ולכן התירו ללושה בפושרים, אבל לענין **לְתִיתָה** אין אנו יכולים לסמוך על כך, שכן אם נתיר לעשותה, **לֵיתָא** **בְּזָרִיזִין** – לא תיעשה על ידי הכהנים, אלא תהא מסורה ביד כל אדם, שהרי הזר מביא את מנחתו לעזרה כשהיא כבר סולת טחונה, ולכן לא התירו זאת, מחשש שיחמיצו המנחות.

חוזרת הגמרא ומקשה: **וְלִישָּׁה** **מִי** **אִיתָא** – וכי הלישה כן נעשית **בְּזָרִיזִין**, **וְהָכְתִיב** – והרי נאמר לגבי אדם שמתנדב מנחה (ויקרא ב א–ב) **'וְיָצַק** **עָלֶיהָ** **שֶׁמֶן** **וְגוֹ'** **וֶהֱבִיאָהּ** **אֶל** **בְּנֵי** **אַהֲרֹן** **הַכֹּהֲנִים**, **וְקָמַץ** **מִשָּׁם** **מְלֹא** **קֶמְצוֹ** **מִסָּלְתָּהּ** **וּמִשַּׁמְנָהּ** **עַל** **כָּל** **לְבֹנָתָהּ** **וְהִקְטִיר** **הַכֹּהֵן** **אֶת** **אַזְכָּרָתָהּ** **הַמִּזְבֵּחָה'**, ומבואר בכתוב שרק לפני הקמיצה יש להביא את המנחה לכהן, ויש ללמוד מכך שרק **מִקְמִיצָה** **וְאֵילַךְ** **זוֹ** **מְצוַת** **כְּהוּנָּה** – יש צורך בעבודת הכהנים, **וְלֵימַד** הכתוב **עַל** **יְצִיקָה** **וּבְלִילָה** של המנחות, שקודמות לקמיצתה, **שֶׁכְּשֵׁירָה** **בְּכָל** **אָדָם**, ואינה צריכה כהונה, ונמצא שלישת המנחה אינה נעשית בזריזים. ושוב חוזרת הקושיא מדוע התירו ללושה בפושרים ולא חששו שמא תחמיץ.

מתרצת הגמרא: לענין **לִישָּׁה** של המנחה אנו סומכים על זריזותם של הכהנים, **דְּנִתֵּי** **דְּזָרִיזִין** **לֵיתָא** – אף שבאמת אין הלישה נעשית דווקא על ידי כהנים שהם זריזים, אבל מכל מקום **בְּמָקוֹם** **זְרִיזִין** **אֵיתָא** – היא נעשית במקום שהכהנים מצויים בו דהיינו בעזרה, **דַּהֲרֵי** **אָמַר** **מַר** – נאמרה מימרא זו בבית המדרש, אפילו **שִׁבְלִילָה** **כְּשֵׁירָה** **בְּזָר**, ואינה צריכה להיעשות על ידי כהנים בדווקא, מכל מקום אם נעשית **חוּץ** **לְחוֹמַת** **עֲזָרָה**, היא **פְּסוּלָה**, ומאחר שמצויים בעזרה כהנים שהם זריזים, הרי הם רואים את עשיית העיסה, ומלמדים את כל העוסק בעשייתה להזהר בה שלא תחמיץ. **וְלַאֲפוּקֵי** – ולהוציא ולמעט מכלל זה **לֵיתֵיתָהּ**, **דְּאֵינָהּ** נעשית לא **בְּזָרִיזִין**, **וְלֹא** **בְּמָקוֹם** **זְרִיזִין**, אלא נעשית על ידי כל אדם, ובכל מקום, ולכן יש לחשוש בה שמא תבוא לידי חימוץ.

הגמרא דנה עוד בדברי שמואל שאין לותתין את המנחות. מקשה הגמרא: **וּמַאי** **שְׁנָא** – ובמה שונים כל המנחות שאין לותתין אותם, **מִמְּנָחַת** **הָעוֹמֶר**, שלותתים אותה. **דְּתַנְיָא** בברייתא, **מִנְחַת** **הָעוֹמֶר** **לוֹתְתִין** **אוֹתָהּ**, **וְאַחַר** **כָּךְ** **צוֹבְרִין** – עורמים **אוֹתָהּ** בערימה, כדי שיזובו מימיה, ותהיה יבישה בשעת טחינתה, ולא יחמיץ הקמח מחמת מי הלתיתה. הרי שאין חוששים במנחת העומר שמא תחמיץ על ידי הלתיתה, ובמה שונה מנחה זו משאר מנחות שאין לותתים אותם מחשש שיחמיצו.

מתרצת הגמרא: **צִיבּוּר** **שָׁאנֵי** – שונה הדין לגבי מנחת העומר שהיא מנחת ציבור, שכן כל מעשיה נעשים על פי בית דין, ואף לתיתתה נעשית על ידי בית דין, ועל כן היא נעשית בזריזות, ואין לחשוש שמא תבוא לידי חימוץ.

הברייתא שלפנינו דנה האם יוצא ידי חובתו במצה העשויה מתבואת ביכורים: **תָּנוּ** **רַבָּנָן** בברייתא, **יָכוֹל** היית לומר **שֶׁיּוֹצֵא** **הָאָדָם** **יְדֵי** **חוֹבָתוֹ** **בְּמִצַּת** **בְּכוּרִים** בירושלים, וכגון כהן שהביאו לו חטים לביכורים, ואפה מהן מצות, **תַּלְמוּד** **לוֹמַר** – לכך נאמר לגבי מִצְוַת אכילת מצה (שמות יב ב) **'כָּל** **מוֹשְׁבֹתֵיכֶם** **תֹּאכְלוּ** **מַצּוֹת'**, ללמד שיוצאים ידי חובת מצת מצוה רק **בְּמַצָּה** **הַנֶּאֱכֶלֶת** **'בְּכֹל** **מוֹשְׁבוֹתֵיכֶם'** – בכל מקום, **יָצְאוּ** מכלל זה **בְּכוּרִים**, **שֶׁאֵין** **נֶאֱכָלִין** **בְּכֹל** **מוֹשְׁבוֹתֵיכֶם**, **אֶלָּא** **בִּירוּשָׁלַיִם** בלבד, **דִּבְרֵי** **רַבִּי** **יוֹסֵי** **הַגְּלִילִי**. **רַבִּי** **עֲקִיבָא** **אוֹמֵר**, מטעם אחר אין יוצאים במצת ביכורים, משום שנאמרו בתורה **מַצָּה** **וּמָרוֹר** יחד, שנאמר (במדבר ט יא) **'עַל** מַצּוֹת **וּמְרֹרִים** **יֹאכְלֻהוּ'**, הרי שהקישם הכתוב זה לזה, ללמדך, **מַה** – כשם **שְׁמָרוֹר** שיוצאים בה הוא מין **שֶׁאֵינוֹ** **בְּכוּרִים**, שהרי ביכורים באים רק משבעת המינים, **אַף** **מַצָּה** שיוצאים בה היא מצה **שֶׁאֵינָהּ** **בְּכוּרִים**.

מבררת הגמרא: **אִי** – אם כן, שרבי עקיבא מקיש מצה למרור, שמא נמשיך ונדרוש, **מַה** **מָּרוֹר** שיוצאים בו הוא דבר **שֶׁאֵין** **בְּמִינוֹ** **בְּכוּרִים** כלל, **אַף** **מַצָּה** נאמר שלא יצאו ידי חובה אלא במצה כזו **שֶׁאֵין** **בְּמִינָהּ** **בְּכוּרִים** כלל,

ואוצ"א מכלל זה חיטין ושעורין, שיש במינן ביכורים, וממילא נאמר שלא יצאו ידי חובת מצה אלא בכוסמין שיפון ושיבולת שועל שאין מביאים מהם ביכורים. מבארת הגמרא: תַּלְמוּד לוֹמַר – לכך נאמר בפסוקים 'מַצּוֹת' 'מַצּוֹת' פעמים רבות, ובכך רִיבָּה הכתוב גם מצות של חטים ושעורים, שאף שיש במינם ביכורים יוצא בהם ידי חובתו.

מקשה הגמרא: אִי – אם סובר רבי עקיבא שבכך שנאמר 'מַצּוֹת' 'מַצּוֹת' רִיבָּה הכתוב אף מצה של חיטה ושעורה ואף שיש במינה ביכורים, אם כן נלמד מריבוי זה שאֲפִילּוּ במצה של בִּיכּוּרִים ממש, נָמֵי – גם כן יוצא בה ידי חובתו.

מסיקה הגמרא: אכן הֲדַר בֵּיהּ [–חזר בו] רַבִּי עֲקִיבָא ממה שמיעט מצת ביכורים מהיקש מצה למרור, והודה לרבי יוסי הגלילי שיש למעטה מ'בכל מושבותיכם'.

הגמרא מוכיחה מברייתא כתירוץ זה: דְּתַנְיָא בברייתא, יָכוֹל היית לומר שֶׁיֵּצֵא אָדָם יְדֵי חוֹבָתוֹ בְּמצת בִּיכּוּרִים, תַּלְמוּד לוֹמַר – לכך נאמר בפסוק (שמות יב ב) 'בְּכֹל מוֹשְׁבוֹתֵיכֶם תֹּאכְלוּ מַצּוֹת', ללמד שאין יוצאים ידי חובת מצה אלא במַצָּה הַנֶּאֱכֶלֶת בְּכָל מוֹשָׁבוֹת [–בכל מקום], יָצְאוּ מכלל זה בִּיכּוּרִים, שֶׁאֵינָן נֶאֱכָלִין בְּכָל מוֹשָׁבוֹת, אֶלָּא בִּירוּשָׁלַיִם בלבד, שאין יוצאים בהם ידי חובת מצה. מבררת הברייתא: יָכוֹל היית לומר שֶׁאֲנִי מוֹצִיא – ממעט מ'בכל מושבותיכם' אַף מַעֲשֵׂר שֵׁנִי בירושלים, שאין יוצאים בו ידי חובת מצה, שאף הוא אינו נאכל בכל מושבות אלא בירושלים בלבד, ואין להתירו בכל מושבות על ידי פדיה, שכן לאחר שנכנס לתוך ירושלים שוב אי אפשר לפדותו. מבארת הברייתא: תַּלְמוּד לוֹמַר – לכך נאמר בתורה פעמים רבות 'מַצּוֹת' 'מַצּוֹת', ובכך רִיבָּה הכתוב שיוצא ידי חובתו אף במצת מעשר שני בירושלים.

שואלת הגמרא: וּמָה רְאִיתָ לְרַבּוֹת מ'מצות מצות' מצת מַעֲשֵׂר שֵׁנִי, וְלְהוֹצִיא – ולמעט מ'בכל מושבותיכם' מצת בִּיכּוּרִים, ומדוע לא נאמר בהיפך, ש'מצות מצות' בא לרבות ביכורים, ו'בכל מושבותיכם' ממעט מצת מעשר שני.

משיבה הגמרא: מָרְבֶּה אֲנִי מַעֲשֵׂר שֵׁנִי, שיוצאים בו ידי חובת מצה, משום שֶׁיֵּשׁ לוֹ הֶיתֵּר אכילה בְּכָל מוֹשָׁבוֹת באופן מסוים, וּכְדִבְרֵי רַבִּי (אֶלְעָזָר) [אֶלְעָזָר], כמו שיבואר בסמוך, וּמוֹצִיא אֲנִי – וממעט אני את הבִּיכּוּרִים, משום שֶׁאֵין לָהֶן הֶיתֵּר אכילה בְּכָל מוֹשָׁבוֹת כלל, ולעולם אין הם נאכלים אלא רק בירושלים.

מפרשת הגמרא: דְּאָמַר רַבִּי (אֶלְעָזָר) [אֶלְעָזָר], מִנַּיִן לְמַעֲשֵׂר שֵׁנִי שֶׁנִּטְמָא, שֶׁפּוֹדִין אוֹתוֹ אֲפִילּוּ בִּירוּשָׁלַיִם, כלומר שאף שטמא מעשר שני אסור לפדותו בתוך ירושלים, מכל מקום אם נטמא ונאסר באכילה, פודין אותו אפילו בירושלים, תַּלְמוּד לוֹמַר – לכך נאמר לגבי מעשר שני (דברים יד כד–כה) 'וְכִי יִרְבֶּה מִמְּךָ הַדֶּרֶךְ כִּי לֹא תוּכַל שְׂאֵתוֹ וגו' וְנָתַתָּה בַּכֶּסֶף וְצַרְתָּ הַכֶּסֶף בְּיָדֶךָ וְהָלַכְתָּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ בּוֹ', ופשט הפסוק עוסק במעשר שני הנמצא רחוק מירושלים וקשה לו לנושאו לירושלים, שיכול לחללו על כסף ויקח את הכסף לירושלים ויקנה בכסף מאכלים אחרים ויאכלם בקדושת מעשר שני. אמנם לרבי אלעזר יש לדרוש זאת באופן נוסף, וְהיינו שֶׁאֵין 'שְׂאֵת' האמור בפסוק כאן אֶלָּא מלשון אֲכִילָה, כמו שֶׁנֶּאֱמַר לגבי יוסף ואחיו (בראשית מג לד) 'וַיִּשָּׂא מַשְׂאֹת מֵאֵת פָּנָיו', כלומר, שנתן יוסף לאחיו מנות לאכילה, ולפי זה נדרש הכתוב 'כי לא תוכל שאתו' שאין הוא יכול לאכול את המעשר שני מחמת שנטמא, והתירה לו התורה לפדותו אפילו בתוך ירושלים. ועל כל פנים, נמצא שאף במעשר שני בירושלים יש אפשרות מסוימת שיוכלו לחללו ולאוכלו בכל מושבות, ועל כן העמידה הברייתא את הריבוי של 'מצות' 'מצות' על מצת מעשר שני, ואפילו שעתה לא נטמא המעשר שני ואי אפשר לפדותו, מכל מקום כיון שיש אפשרות שיטמא ואז יפדוהו ויאכלוהו בכל מושבות, אין ממעטים אותו מ'בכל מושבותיכם'.

הגמרא מסיימת את ראייתה שרבי עקיבא חזר בו מההיקש של מצה ומרור, והודה לרבי יוסי הגלילי שממעטים את הביכורים מ'בכל מושבותיכם'. מוכיחה הגמרא: הרי בברייתא זו מבואר שיוצאים ידי חובת מצת מצוה במצה של מעשר שני, וּמַאן שָׁמְעַת לֵיהּ דְּאָמַר בְּמַעֲשֵׂר שֵׁנִי נָפִיק בֵּיהּ – ומי הוא התנא ששמענו שהוא סובר שיוצאים ידי חובה במצת מעשר שני בירושלים, הלא רַבִּי עֲקִיבָא הוא, שאמר בברייתא לעיל (ע"א) שיוצאים במצת מעשר שני, ונחלק על רבי יוסי הגלילי הממעט מצת מעשר שני מדרשת 'אוני', והרי שברייתא זו רבי עקיבא אמרה, וְשנינו בברייתא דְּקָמְמַעֵט לְהוּ – שהוא ממעט לְמצת בִּיכּוּרִים מִ'בְּכֹל מוֹשְׁבוֹתֵיכֶם', ואינו ממעט אותה מחמת היקש מצה למרור, ואם כן שְׁמַע מִינָּהּ – מוכח מברייתא זו דַּהֲדַר בֵּיהּ – שחזר בו רבי עקיבא מההיקש האמור, והודה לרבי יוסי הגלילי שממעטים את הביכורים מ'בכל מושבותיכם'.

הגמרא דנה בדברי רבי יוסי הגלילי בברייתא לעיל בענין מצת ביכורים. מקשה הגמרא: וְרַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי, מדוע הוצרך למעט מצת ביכורים מ'בכל מושבותיכם', תִּיפּוֹק לֵיהּ מִ'לֶחֶם עוֹנִי' – הרי יכול הוא להוציא וללמוד דין זה מהפסוק 'לחם עוני', וכפי שדרש פסוק זה בברייתא לעיל (ע"א) לענין מעשר שני, שנדרש באילו נאמר 'אוני' באל"ף, ובא הכתוב ללמד שאין יוצאים ידי חובת מצה אלא דווקא בְּמִי – מין מצה שֶׁנֶּאֱכַל גם בָּאוֹנִי [–באנינות], יָצָא זֶה [–ביכורים], שֶׁאֵין נֶאֱכָל אֶלָּא בְּשִׂמְחָה, וכמו שיבואר להלן.

מתרצת הגמרא: רבי יוסי הגלילי סָבַר לֵיהּ כְּרַבִּי שִׁמְעוֹן, המתיר אכילת ביכורים לאונן, ולא ניתן למעט זאת מ'אוני', ולכן הוצרך למעט ביכורים מ'בכל מושבותיכם'. ומביאה הגמרא היכן מצאנו שכן היא דעת רבי שמעון – שהרי כך שנינו בברייתא, בִּיכּוּרִים אֲסוּרִין בְּאֵכִילָה לְאוֹנֵן, וְרַבִּי שִׁמְעוֹן מַתִּיר.

הגמרא מפרשת את מחלוקת התנאים בענין אכילת ביכורים לאונן. מבררת הגמרא: מַאי טַעְמָא דְּרַבָּנָן – מהו טעמם של חכמים, האוסרים ביכורים לאונן. מבארת הגמרא: משום דִּכְתִיב (דברים יב יז) 'לֹא תוּכַל לֶאֱכֹל בִּשְׁעָרֶיךָ מַעְשַׂר דְּגָנְךָ וגו' וּתְרוּמַת יָדֶךָ', וְאָמַר מַר – ושנינו במסכת מכות (יז:) בביאור פסוק זה, 'תְּרוּמַת יָדֶךָ' אֵלּוּ בִּיכּוּרִים, ונמצא דְּאִיתְקַשׁ [–שהוקש] בפסוק זה בִּיכּוּרִים לְמַעֲשֵׂר שני שנזכר בתחילת הכתוב, וממילא יש ללמוד, מַה מַּעֲשֵׂר שני אָסוּר לְאוֹנֵן, שנאמר (דברים כו יד) 'לֹא אָכַלְתִּי בְאֹנִי מִמֶּנּוּ', אַף בִּיכּוּרִים אֲסוּרִין לְאוֹנֵן. וְאילו רַבִּי שִׁמְעוֹן סובר שאין להקיש ביכורים למעשר לענין זה, משום ד'תְּרוּמָה' קָרִינְהוּ רַחֲמָנָא – שבפסוק זה התורה מכנה את הביכורים 'תרומת ידך', ולכן דינם כְּתְרוּמָה, מַה תְּרוּמָה מוּתֶּרֶת באכילה לְאוֹנֵן, אַף בִּיכּוּרִים מוּתָּר לְאוֹנֵן.

מקשה הגמרא: וְרַבִּי שִׁמְעוֹן, נְהִי דְּהֶיקֵּישׁ לֵית לֵיהּ – אף שאינו דורש היקש זה של ביכורים למעשר שני, 'שְׂמֵחָה' מִיהָא מֵיכְתַּב כְּתִיבָא בָּהוּ – הרי מכל מקום נאמרה בביכורים לשון 'שמחה', דִּכְתִיב (שם כו יא) 'וְשָׂמַחְתָּ בְּכָל הַטּוֹב', וכיון שאונן שרוי באבילות ולא בשמחה, יש לאסור עליו אכילת ביכורים.

מתרצת הגמרא: רבי שמעון סובר שהַהוּא – פסוק זה של 'ושמחת בכל הטוב' שנאמר בביכורים, לְזְמַן שְׂמֵחָה הוּא דַּאֲתָא – בא ללמד לענין קריאת הפרשה שקורא מביא הביכורים במבואר בכתוב (שם ה–י), ומלמדינו הכתוב שאינו קורא אותה רק בזמן של שמחה, והיינו מחג השבועות ועד חג הסוכות, שבזמן זה האדם שמח על קצירת ולקיטת תבואתו, כמו דְּתַנְיָא – ששנינו במסכת ביכורים (פ"א מ"ו), מֵעֲצֶרֶת וְעַד הֶחָג – משבועות עד סוכות, מֵבִיא אדם את ביכוריו למקדש וְקוֹרֵא עליהם פרשת ביכורים, שזהו זמן שאדם לוקט תבואתו והוא שמח במעשיו, מֵהֶחָג וְעַד חֲנוּכָּה, מֵבִיא האדם ביכורים, וְאֵינוֹ קוֹרֵא עליהם, לפי שאין זה זמן קצירה, ואינו זמן שמחה.

התאבר בברייתא לעיל (ע"א) שאין יוצאים במצה שנילושה במי פירות משום שאין זה 'לחם עוני'. הברייתא שלפנינו מבארת אלו עוד דברים התמעטו מלשון 'לחם עוני': תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, נאמר בתורה (דברים טז ג) 'שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מַצּוֹת לֶחֶם עֹנִי', וממה שקראה התורה למצה 'לֶחֶם עוֹנִי', למדנו למעט, פְּרָט לְלֶחֶם חָלוּט – מבושל ברותחין, וְלַאֲשִׁישָׁה – גלוסקא גדולה, שהן חשובות ואינן לחם עוני, ואין יוצאים בהן ידי חובת מצה.

מבררת הברייתא: מאחר שהצריך הכתוב 'לחם עוני', יָכוֹל היית לומר שיש צורך בלחם של עניות ממש, וּלֹא יֵצֵא אָדָם יְדֵי חוֹבָתוֹ

המשך בעמוד קלד

אֶלָּא בְּפַת הַדְּרָאָה – פת שניטל כל הדרה, כלומר, פת קיבר העשויה מקמח גס, **תַּלְמוּד לוֹמַר** – לכך נאמר בתורה 'מַצּוֹת' 'מַצּוֹת' פעמים רבות, **וְרִיבָּה** בכך הכתוב שיוצא ידי חובתו אף במצה העשויה מסולת נקיה, **וַאֲפִילּוּ בְּמַצּוֹת שֶׁל שְׁלֹמֹה** המלך, שהיה מעונג ואכל רק פת מסולת נקיה. מסיימת הברייתא: **אִם כֵּן** שאנו מרבים מצה העשויה מסולת נקיה, **מָה תַּלְמוּד לוֹמַר** – מדוע נאמר 'לֶחֶם עֹנִי', אלא ודאי כדי שנדרוש **פְּרָט לְחָלוּט וְלַאֲשִׁישָׁה**, שהם לחמים חשובים ונכבדים ועשויים שלא כדרך הרגיל, שאין דרך בני אדם לעשותם אלא כדי להתכבד בהם בפני אנשים גדולים, אבל לחם שרגילים בני אדם לעשותו יוצאים בו ידי חובתו.

הגמרא מפרשת עתה את המקור לשם 'אשישה' שהוזכר בברייתא כפת חשובה. מפרשת הגמרא: **וּמַאי מַשְׁמַע** – ומהיכן יש ללמוד **דְּהַאי 'אֲשִׁישָׁה' לִישָׁנָא דַּחֲשִׁיבוּתָא** – ש'אשישה' זו היא לשון חשיבות, **דִּכְתִיב** לגבי דוד המלך, בשעה שהעלה את ארון הברית מבית עובד אדום הגיתי אל עיר דוד (שמואל ב' ו יט), **'וַיְחַלֵּק לְכָל הָעָם לְכָל הָמוֹן יִשְׂרָאֵל לְמֵאִישׁ וְעַד אִשָּׁה, לְאִישׁ חַלַּת לֶחֶם אַחַת וְאֶשְׁפָּר אֶחָד וַאֲשִׁישָׁה אַחַת'** וגו', **וְאָמַר רַב חָנָן בַּר אַבָּא, 'אֶשְׁפָּר'** האמור בפסוק זה, הוא **אֶחָד מְשִׁשָּׁה בְּפַר** [–ששית פר], ו**'אֲשִׁישָׁה'** היא פת העשויה **מֵאֶחָד מִשִּׁשָּׁה בָּאֵיפָה** [–משששית איפה], שזהו שיעור גדול מאד.

הגמרא מביאה מי שחולק על פירוש פסוק זה: וְרב חנן בר אבא, המפרש ש'אשישה' היא שישית האיפה, **פְּלִיגָא דִּשְׁמוּאֵל** – חולק על פירושו של שמואל בפסוק זה, **דְּאָמַר שְׁמוּאֵל, 'אֲשִׁישָׁה'** האמורה בפסוק, היא **גַּרְגָּא דְּחַמְרָא** – כלי מלא יין, **דִּכְתִיב** בתוכחת הושע לישראל, שה' אוהב את עם ישראל 'וְהֵם פְּנִים אֶל אֱלֹהֵים אֲחֵרִים **וְאֹהֲבֵי אֲשִׁישֵׁי עֲנָבִים'** (הושע ג א), כלומר, שאוהבים לשתות בגביעי יין ואינם עוסקים בתורה.

הברייתא שלפנינו מביאה מחלוקת תנאים במצה עבדה: **תָּנוּ רַבָּנָן** בברייתא, **אֵין אוֹפִין פַּת עָבָה (בְּיוֹם טוֹב) בַּפֶּסַח, דִּבְרֵי בֵּית שַׁמַּאי, וְהַלֵּל יְבוֹאר טַעְמָם.**